

A legújabb kutatások alapján

Jelentés
a csángókról

Kat. Magyar Vasárnapja

1971. 3. 21

(Nagyrészt Románia területén, kisebb számban Erdélyben élő magyarok, akiknek a száma ma negyedmillióra is tehető. Legvalószínűbb, hogy a honfoglaló magyarok Etelközben visszamaradt töredékei, akik a Kárpátoktól keletre telepedtek meg a későbbi Bukovina és Moldova területén. Valószínű, hogy itt később a kunokkal keveredtek. Minden ellenük fordult és románokkal való beolvadás felé taszította őket. Csodálatos erővel ragaszkodtak magyar eredetükhöz és amennyire tőlük tellett, igyekeztek a magyar kultúrával kapcsolatban maradni. Az alábbi cikket egy mai magyar kutató írta.)

★ NEVGK EREDETÉT

maig nem tisztázta a tudomány. Némelyek vélekedése szerint elhomályosult törzs- vagy népvévet őriz a szó. Mások egy „elvándorlást, kivándorlást” jelentő, ma már nem használt igével hozzák összefüggésbe. Ezt a magyarázatot erősíti, hogy csángóknak nevezik azokat, akik más-más időben kisebb-nagyobb csoportokban elhagyták a Székelyföldet. Ilyenek a Brassó melletti Hétfaluban (Bácsfalva, Hosszúfalva, Csernátfalu, Tük-rös, Tatrang, Zajzon, Pürkeresz) lakó hétfalusi csángók. Ők a XIII.—XIV. században költöztek mai lakóhelyükre, és Brassó városát szolgálták jobbágyként. Valamivel később vándoroltak a havasi völgyekben messze nyúló falvaikba (Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplek, Gyimesbükki) a gyimesi csángók. Gyimes Felcsiktől keletre, a Tátros-patak völgyében terül el, onnan már Moldova felé folynak a vizek.

Többen csángónak nevezik a bukovinai székelyeket is. Telepeik — Istensegits, Fogadjisten, Andrásfalva, Jörseffalva, Hadikfalva — az 1764. évi „mádéfalvi veszedelem” után keletkeztek. A határórság szervezése ellen tanácskoznai összegyűlt székelyeket egy téli hajnalon halomra lövették. E véres esemény után a katonai szolgálat elől menekülve csoportostul hagyták el lakóhelyüket. Több évi bizonytalanság után az akkor még gyéren lakott Bukovinában telepedhetett le egy nagyobb csoportjuk. Már a reformkorban kezdeményezték, a kiegyezés után pedig többször megkísérelték Magyarországra településüket. Így keletkeztek Belgrád közelében Székelykeve, Hertelendyfalva, Sándoregyháza, az aldunai székely vagy csángó falvak, a Hunyad megyei Déva, Sztrigyszentgyörgy, Csernakeresztúr és Vajdahunyad csángó telepei (dévai csángók), valamint Erdélynek még néhány helyén kisebb telepítések. 1941 nyarán a majdnem 15,000 lelket számláló bukovinaiakat a Bácskába költöztették (Főtisztelendő Németh Kálmán). Onnan kerültek 1944—36-ban mai lakhelyükre, Tolnának és Baranyának szelött németek lakta falvaiba.

★ A LEGNAGYOBB CSÁNGÓ CSOPORT

a moldvai magyaroké. Irásunkban elsősorban velük foglalkozunk. Nem egy időben és nem is egy helyről származtak mai lakóhelyükre. Néhány történész az egy ideig Etelközben tartózkodó vándorló magyarok egyes leszármazottainak tartotta őket. Mások a Moldvában lakott kunok utódait keresték bennük, és arról érveltek, hogy a tatárjárás előtt szervezett milikói püspökség ténykedése nyomán magyarosodtak el. Olyan vélemény is hangot kapott, hogy a XV. században Dél-Magyarországról elűzött husziták az elődeik. Ezt az érvet egyik legbecesebb nyelvi és irodalmi emlékünkné, a Huszita Biblia támogatta, amelynek fordítását Bálint és Tamás pap valóban Moldvában, Tátros városában fejezte be. Sem az etelközi, sem a kun, sem a huszita eredet nem igazolható, jóllehet azt sem tagadhatjuk, hogy kun csoportok itt-ott keveredhettek magyarokkal, és magyar husziták is megtelepedtek Moldvában.

★ A MOLDAVI MAGYAROK TÖRTÉNETE

a középkori Magyarország hűbéres kapcsolataihoz nyúlik vissza. Árpád-házi, majd vegyes házbéli királyainknak hűbéres szövetségeseik voltak a moldvai és havasföldi vajdák egészen a XV. századig. Abban az időben sok magyar hagyta el Erdélyt, és főltehetőleg Magyarország más részeit is, hogy Moldvába, illetőleg a Havasalföldre telepedjen. Történeti és néprajzi következtetések szerint legnagyobb részük nem a Székelyföldről, hanem Észak-Erdélyből származik. A havasalföldiek rövid ideig őrizték meg nyelvüket; emléküket csupán földrajzi nevek őrzik. Ellenben a moldvaiak önálló városokat és falvakat alapítottak, templomokat és kolostorokat építettek.

Középkori történetük a magyar—román közös múltról, a két nép termékeny kapcsolatáról tanúskodik. A hűbéri kapcsolatok megszűnte után a moldvai vajdák és bojárok, akik nem ritkán magyar asszonyt vettek feleségül, továbbra is kedvelték a magyarokat, mert azok közt szép számmal akadt udvari szolgálatban jártas nemesember, ügyes iparos és építőmester, szorgalmas földműves. Oklevelek, korabeli följegyzések szólnak a moldvai fejedelemséget segítő ténykedésükről. Például a boráról híres Kontár (Cotnari) Xv. századbeli szőlőgazdái magyarok voltak.

A XVII. századtól a korabeli Magyarország állapotának romlásával egyidejűleg erősen hanyatlani kezdett a moldvai magyarok tekintélye. A városokban hamarosan elhagyták nyelvüket, falvakba szorultak vissza. A mellettük lakó románokkal együtt sokat szenvedtek, pusztultak a török hódoltság és a gyakori tatárdúlás miatt. Rákóczi Ferenc Krimbe és Isztambul-

5
ba igyekvő követői sűrűn állapottokról adtak hírt. Nemso-
kára e szabadságharc bujdosói kerestek között menedéket. A
székelyek kivándorlása korábban is folyt, de a „médéfalvi ve-
szedelem” után és az azt követő százötven esztendőben mind
nagyobb méreteket öltött Moldvába vándorlásuk. Újabb meg-
újabb lökést adtak a kitelepülésnek az elbukott 1848—49-es
szabadságharc, majd 1870-től a székelyföldi tagosítások és az
erdőőrvény, a monarchia és Románia vámháborúja. A Székely-
föld egyre inkább túl is népesedett, és a különféle feudális
terhekkel, adókkal sújtott székelyek közül sokan indultak kelet
felé szerencsét próbálni.

Sajátos népségcsere ment végbe az elmúlt kétszáz esz-
tendőben. A román fejedelemségekből tízezerrel vándoroltak
a nincstelen román tömegek Erdélybe az ottani földbirtokon
való jobb megélhetés és gazdagabb juttatások reményében. Vel-
lük szemben a székelyek a Kárpátokon túlra igyekeztek, azt
gondolva, hogy a bojári birtokokon a távolról jött, fölmű-
veléshez jól értő idegeneknek kedvezményeket biztosítanak, az
iparosokat meg a városokban látják szívesen.

★ A MOLDVABA KIVANDORLÓ SZÉKELYEK

Összeolvadtak a már korábban ott lakó csángók egy ré-
szével, azok nyelvét és kultúráját a maguk székely sajátoságaival
színtették. Az ő utódait nevezzük székelyes csángóknak. Első-
sorban a Kárpátok Moldva felé lejtő völgyeiben laknak, a leg-
nagyobb tömegben Ónfalva (Onesti, ma Gheorghiu Dej) kö-
nyékén. A többiek, akik a középkori telepések leszármazottai,
két nagyobb csoportban élnek: a déliek Bákó (Bacau) váro-
sától délre, az északiak Románvásár (Roman) városa közelé-
ben. A déliek jóval többen vannak, mint az északiak. A széke-
lyes csángókkal együtt ma 40—50 ezerre becsülhetjük a szá-
mukat, pontos adataink azonban sincsenek. A kolozsvári tu-
dományegyetem szervezte nyelvjáráskutató utak tanúsága sze-
rint 1949—1951 között legalább kilencven olyan falu volt
Moldvában, ahol jelentősebb számú csángó élt. Ez a felmérés
nem vette figyelembe a szórványokat. Némely forrás szerint
ugyanis az elmúlt évszázadokban a kétszázat is meghaladta
a csángó falvak száma.

A XVII. századtól sajátos vallási, a XIX. századtól nem-
zeti elnyomásban volt részük. A csángók római katolikus val-
lásúak a görögkeleti ortodox románok között. Az 1600-as évek
elejétől nagyon meglazultak a csángó eklézsiák magyarországi
kapcsolatai. Elfogytak, kihaltak magyar papjaik. Pápai rende-
letre ugyanis már korábban lengyel püspökök védnöksége alá
helyezték őket, majd missziós területnek nyilvánították Mold-
vát, és olasz szerzeteseket küldtek templomaikba. Ezek foko-

zatosan elszoktatták a népet az anyanyelv templombeli haszná-
latától. Majd a XIX. század második felében Románia híva-
talan rendelettel is megerősítette a magyar nyelvet az egyházi
életből kiszorító gyakorlatot. Ha néha-néha magyarul is tudó
ember került ki a csángók közül, panaszos levelek indultak
útnak Rómába és a magyarországi püspökökhöz magyar pa-
pokért esedezve. E kéréseket azonban nem teljesítették.

Ilyen körülmények között a moldvai csángók megőrizték
azonon régi magyar nyelvüket és népi kultúrájukat. Mindez
ma nyelvünk, művelődésünk múltjának élő tanúja. Ezért nagyon
fontos az ismeretük, pontos tanulmányozásuk.

★ AZ IRANTUK VALÓ ÉRDEKLŐDÉS

már a XVIII. század végén, a nemzeti ébredés nyomában
feléledt, de érdemlegesen csak a reformkorban bontakozott ki.
Az Akadémia nyelvtanokat, könyveket küldött olasz papjaik-
nak, évkönyvei beszámolnak sorsukról, nyelvükről. Terveket
dolgoztak ki Magyarországra telepítésükre. Jelentős lépés azon-
ban sohasem született érdekében.

Tudományos kutatásuk valójában csak a XX. században
indult meg. Nagy jelentőségű volt a finn Yrjö Wichmann nyelv-
tudós századeleji gyűjtőútja, amelyet csak az 1907. évi moldvai
parasztfelkelés szakított félbe. A finnugor nyelvek múltját ku-
tatva jutott a legarchaikusabb magyar nyelvet beszélő észak-
moldvai csángókhöz. Rendezett anyaga — az első magyar táj-
szótár — évtizedekkel később jelent meg német nyelvű értel-
mezésekkel. A két háború között több tehetséges kutató dol-
gozott azért, hogy a csángókat mindjobban megismerjük: Do-
mokos Pál Péter, Lőkő Gábor, Mikecs László. Valóságos fel-
fedező utat kellett tenniük, mert nem volt semmiféle forrásuk,
amely pontosan mutatta volna, hogy merre laknak csángók.
Nyomukban a rendszeres kutatásokat 1945 után kezdték meg
a kolozsvári tudományegyetem nyelvészei, néprajzkutatói és
történészei.

Igy pontosabban fény derült arra, hogy nyelvük közelebb
áll nyelvemlékeink — a Halotti Beszéd (1192—1195), az Ó-
magyar Mária Siralom (1280—1310) vagy éppen a Huszita
Biblia (főként 1416—1441) nyelvéhez, mint a mai magyar Be-
szédhez. Több olyan hangot ejtenek, amelyet ma már sehol
sem ismernek a magyar nyelvterületen, de a középkor évszáz-
adaiban még mindenütt ejtettek. A legnevezetesebbek közülük
az sz és az s, illetőleg a z és zs hangokból összeolvadt közbülső
hangok, amelyek alapján már a múlt századbeli leírások is
megemlítették, hogy a csángók „selypesen” beszélnek. Ugyan-
csak ilyen a bilabiális tremulánsnak (két ajakkal ejtett rezgő-
nek) nevezett hang — körülbelül a p-t-r együtt ejtve — zöng-
és és zöngétlen változata, amelyet ma nem ejtünk, és amely-

nek rögzítésére betűnk sincsen. Aztán a régi szavak... Az ádamesutkát ádámalmájának, a kántort dejáknak, gyíháknak (-diák), a templomot szentegyháznak, a partot martnak mondják, az ifjú náluk éfia.

★ A NYELVI ÉS KULTURÁLIS MEGŐRZÉSNEK

több oka van. A csángók a magyar nyelvterület peremén nem tömböt alkotva, hanem a románokkal vegyesen laknak és laktak azelőtt is. Egy részük — különösen a férfinep — évszázadok óta kétnyelvű. Ezért a csángók a magyarságnak az a része, amely a legtöbb román nyelvi és kulturális hatást hordozza. Különösen sok a csángó nyelvjárásban az újkori román jövevényszó. Az állami és a szervezeti élet, a közigazgatás és a kereskedelem, a katonáskodás, a moderna civilizáció új fogalmai közül sokat román szóval jelölnek.

A peremterületen való élesen kívül egy másik fontos magyarázó tény az, hogy a csángók olyan magyar népcsoport, amelynek csak néhány esztendeig voltak magyar nyelvű iskolái. Az írástudatlanság egészen a közelmúltig igen nagy mértékű volt. Egy-egy Moldvában magyar nyelven íródott levél éppen olyan ritkaságszámba megy, mint a középkori okiratok! Nem voltak művelődési intézmények, és mint tudjuk, papjuk sem az ő nyelvükön prédikáltak. Így rekedt meg az írástudatlanság fokán a moldvai magyar népi kultúra és nyelv. Polytonosságát csupán az egymást követő nemzedékek apáról fiúra, szájról szájra szálló szóhagyományja biztosította.

Ne higgyük azonban, hogy az archaikusot, a régiséget megtartó elszigeteltség teljes elzárkózást jelentett. Amiként a románság hatással volt rájuk, akként állandó kapcsolatban maradtak a magyar kultúrával is. A csángó népzene szerves része a magyar népzene, a csángó népköltészet a magyar népköltészetnek. Sok-sok szállal kapcsolódnak egymáshoz: az állandó kivándorlás biztosította a népi kultúra vérkeringését. Népdalaik szövege és dallama sajátos színezetű — erre mondhatjuk azt, hogy csángó —, de legtöbbször rokonát a Dunán túlton, az Alföldön, a Felföldön vagy Erdélyben is megtalálták a néprajzkutatók. Balladák változatait ismerjük a magyar nyelvterület más vidékeiről is. Róza Sándor sosem járt Moldvában, mégis szól róla csángó ballada. Igaz, a szövegben az eredeti Bakony-erdőből Gyökör-erdő lett. De más dalokban megmaradtak a távoli földrajzi nevek: Tisza, Duna, Gyéva (Déva), Szilágy, Pest stb.

★ A CSANGÓKNAK

nem voltak írók, költők, zeneszerzők, nem emelkedhettek ki közülük nagy, alkotó egyéniségek. Írástalan kultúrájuk mélyből megtestesítője: népköltészetük. Megtartották számunkra a dalokat, amelyeknek párjait — a virágénekeket — kéziratos XVI-XVII. századi énekeskönyveink őrzik. Ránk örökítették a török-ellenes harcokról szóló történeti énekeket. Balladák a középkor tragédiáit, mondák a legendákat idézik. Ráolvasásuk a Bornemisza Pétertől lejegyzettekkel rokonok. Népzenejükben a legutóbbi évtizedekig uralkodó csak most terjednek közöttük. Terjednek: a csángók között járó néprajzkutató még ma is találkozhat az élő népi kultúrával! Az egész magyar nyelvterület tekintve napjainkban — úgy tetszik — a moldvai csángók között a legelevenebb, a leggazdagabb a népköltészet.

A csángó népköltészet — múltunk értékes része — csak néhány évtizede vált közkinccsé, visszadván, amit megőrzött a régi magyarságból. Hadd idézzünk belőle egy dalt, amely minden bizonnyal egy tatárabságba hurcolt magyar vitéznek háromszáz évvel ezelőtti panaszát továbbítja felénk:

*Madárka, madárka
Ne zavard a vizet,
Hogy igyam belőle,
S írjak egy levelet.*

*Írjak egy levelet
Anyámnak, apámnak
Anyámnak, apámnak
Sziobéli mátkámnak.*

*Ha kérdik, hol vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok.
Ha kérdik, hol vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok.*

*Tatár városába
Térdig vasba vagyok,
Tatár városába,
Térdig vasba vagyok.*

Dr. Kósa László